

החזון האוטופי של היהדות לשוויון אוניברסלי

הר' ייץ גרינברג - ygreenberg@hadar.org

תרגום: עליזה רז-מלצר

פרשת בהר-בחוקותי תשפ"א

חרף קריאתם הנרגשת של נביאי ישראל לכונן צדק חברתי ולחדול מניצול של החלשים, היהדות המסורתית בישראל ובארה"ב בנות ימינו מזוהה בעיקר עם גישות שמרניות - ואפילו ריאקציונריות - בתחומים פוליטיים וכלכליים. התייחסות זו נוגדת, פשוטו כמשמעו, מרכיב מרכזי במסורת היהודית. כפי שמשקפת פרשת השבוע, התורה מציגה חזון אוטופי מבוסס ויציב של עולם שוויוני עם צדק וכבוד לכל.

נכון שחזון זה משולב בגישה של תיקון עולם - שיטת הברית - שהיא מציאותית והדרגתית, חותרת לשינוי בשלבים, ייחודית ואישית - פחות אוניברסליסטית ואידיאולוגית.¹ דגש על מרכיבים מסוימים בשיטת הברית עלולה להציג את היהדות כדת פולחנית המתמקדת בהגנה ושמירה על יציבות הסדר החברתי. אך יהיה זה חטא כלפי השינוי העולמי שנביאי ה' והזרם המשיחי ביהדות פועלים להשגתו.

אני מאמין שהשילוב בין ערכים אוטופיים לפעולות מעשיות מאפשר נקיטת צעדים דיאלקטים בתוך היהדות, תוך בחירה של אופני הפעולה הטובים ביותר מתוך שתי הגישות הקטביות - השמרנית והאוטופית. הגישה ההיברידית השכילה גם להגן על היהדות מפני טעויות שביצעו לאורך השנים תנועות

¹ ראו לדוגמה [מאמר שלי](#) על פרשת משפטים "ספר הברית".

קיצון מהפכניות שיצרו תקוות גדולות ובסופו של דבר ניפצו אותן. אני מבקש להתמקד כאן בחזון האוטופי כדי לסייע לקוראים. ות להבין את היקפה הרחב של השאיפה היהודית לתקן עולם.

התורה מכירה במציאות של רכוש פרטי ולכן היא מגנה על החברה באמצעות חוקים האוסרים גניבה, סחר בלתי הוגן, השגת רכוש במרמה או הסגת גבול.² ולמרות זאת, רכוש פרטי וכלכלת שוק יובילו בהכרח לחוסר שוויון וליצירת שכבה חברתית של עניים שיישארו תמיד עניים. חוקי התורה אוסרים על מתן הלוואות בנשך (ריבית) וקוראים לבני משפחה לבלום נפילות של מקורביהם אל חיי עוני.³ כשהפרט נכנע ללחצים כלכליים ונאלץ למכור את נחלתו, מורה התורה לבני משפחה ול"גואלים" לסייע לו בהשבת הקרקע כדי שתהיה לו מקור הכנסה (ויקרא כ"ה, 26-27; 48-51).

מעל לכל, התורה מדגימה את מחויבותה לערך השוויון כשהיא קובעת את השנה השביעית כשנת שבתון. בתורה, הספרה שבע מייצגת את האידיאל של המושלם, השלם, המכלול. מדי שבוע, היום השביעי הוא יום השבת. שישה ימים בשבוע אנו מכילים ומשתתפים בשגרה של משטר פגום, שיש בו שוויון ואי-שוויון, עניים ועשירים, צדק ואי-צדק, רעב ושובע. בשבת אנו מסיטים הצידה את הפשרות ואי הצדק. כל בני האדם - בני חורין ועבדים כאחד - משוחררים מעבודה בשבת. התחרות והרדיפה אחר קידום מושעות באופן זמני. ביום השבת זוכים בני אדם לטעום מן העידן המשיחי, בו יהיה לכולם די צרכם, בלי מלחמות וקונפליקטים. בני אדם יחיו בהרמוניה עם אלוהים, עם הטבע וזה לצד זה.⁴

בדומה לכך, התורה יוצרת פרדיגמה כלכלית מיוחדת לשנה השביעית, שנת השבתון, שהיא שונה מן המודל שאפיין את שש השנים שקדמו לה. זו שנה שבה מניחים בצד את חוסר השוויון, התחרות הכלכלית

² ראו לדוגמה הלכות המתמקדות בכך בפרשת משפטים (שמות כ"א-כ"ג) ופרשת כי תצא (דברים כ"ה). בהקשר של הסגת גבולות ראו דברים י"ט, 14.

³ ראו ויקרא כ"ה, 36-37. בהקשר של תפקיד המשפחה ראו פסוקים 25-26.

⁴ פירוט נרחב יותר על יום השבת בעידן המשיחי ניתן לקרוא בספרי הדרך היהודית: החיים וההיסטוריה במעגל החגים (ראובן מס, 2010), 141-145; 121-126.

וניצול עובדים. הרכוש הפרטי מושעה. הקרקע אינה מעובדת ותוצרתה היא הפקר לכל אדם על פי צרכיו (או צרכי בעלי החיים שלו). נדמה שהתורה מצהירה על בעלות משותפת סוציאליסטית של הקרקע למשך שנה שלמה (ויקרא כ"ה, 2-7).

פרשתנו מתארת גם את שנת היובל המתרחשת אחת לחמישים שנה. בשנה זו מתקיים ומשתחזר החזון האידיאלי של התורה - חברה המתאפיינת בשוויון כלכלי. בתורה, שוויון וכבוד כלכלי החלו בחלוקת הנחלות לבני ישראל עם הגעתם לארץ כנען. הקרקעות חולקו באופן שוויוני, ביחס למספר הנפשות במשפחה והפוטנציאל היצרני של הקרקע.⁵ התורה קובעת פטור מריבית על הלוואות ומורה למשפחות לסייע לקרוביהן כדי למנוע את מכירת הנחלה ואובדן הפרנסה. התורה גם מצהירה כי לא ניתן למכור את הקרקע לצמיתות אלא לכמות מוגבלת של שנות יבול (ויקרא כ"ה, 23-24). אם חקלאי עני נאלץ למשכן קרקעות, התורה מורה למשפחתו ולגואליו לסייע לו ברכישתן ולהשיב לו את מקור הפרנסה (שם, 25-28).

מטבע הדברים, יהיו משפחות שיאבדו את נחלותיהן חרף כל המאמצים ותיווצר שכבה של עוני המורכבת מאנשים נטולי נחלה. לכן, בשנת היובל הארץ מחולקת מחדש לנחלות המקוריות⁶ וכל משפחה זוכה בהזדמנות להתחיל מחדש עם מקור הכנסה מובטח. במהלך זה נמנעת מציאות של קיבוע מעגל העוני.

בשנת היובל יוצאים כל העבדים העבריים לחופשי. התורה קובעת שבעולם אידיאלי לא יהיו אדונים ועבדים. כל בני האדם יהיו חופשיים וישרור ביניהם שוויון כלכלי וכולם ישובו לנחלת אבותיהם. התורה מסכמת במילים: "וְקִדְשְׁתֶּם, אֵת שְׁנַת הַחֲמִישִׁים שָׁנָה, וְקִרְאתֶם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ, לְכָל-יִשְׁבֵּיהָ; יוֹבֵל הוּא תְהִיָּה לָכֶם, וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל-אֶחָזְתּוֹ, וְאִישׁ אֶל-מִשְׁפַּחְתּוֹ תִּשְׁבוּ" (כ"ה, 10).⁷

⁵ במדבר י"ג, 54 ואילך.

⁶ יש לציין כי השנה החמישית מייצגת שבעה מחזורים של שבע שנים (כלומר, שנת שמיטה בריבוע) פלוס שנה אחת. השנה הנוספת היא שנת ברית ($8=7+1$, $7+1 \times 7=50$) שבה השותפים האנושיים תורמים את מאמצייהם להגשמה מלאה של הברית.
⁷ אלו המילים שבחרו האבות והאמהות המייסדים של ארצות הברית לחרות על פעמון החירות בפילדלפיה, עיר הבירה דאז.

ההיסטוריונים לא יודעים לקבוע במדויק אם החוקים האידיאליים הללו יצאו אי פעם לפועל. אנו יודעים על חוקים עם השלכות כלכליות פחותות, כגון שחרור עבדים עבריים בשנה השביעית, שהופרו על ידי בעלים של נחלות גדולות וגבירים עתירי נכסים.⁸ ואף על פי כן, הנביא מתעקש שהחוקים הם ישימים וכי האידיאל יתממש בעידן המשיחי שבו יגיעו לקיצם ניצול עניים והעשרת עשירים. לכן, חוזה הנביא ישעיהו שביום בו נחפוץ להשיג כבוד ושוויון אוניברסלי יידרש שיתוף פעולה של כולם כדי למגר קודם את העוני באופן מוחלט. העניים לא סובלים רק ממחסור כלכלי. הם בעלי מעמד נחות ולעיתים גם נטולי הזדמנויות או משאבים לטפס בסולם הסוציו-אקונומי. לכן ישעיהו עומד על דעתו שבעידן המשיחי השפע ישטוף "כְּנֶהֱרַ שְׁלוֹם וְכָנַחַל שׁוֹטֵף" (ישעיהו ס"ו, 12) ותופעת העוני תאבד מן העולם.⁹ בדומה, תחול התאוששות במחלות ומוגבלויות שיצרו פיחות במעמד ובפרנסה, והדרך לשוויון מלא ויציב תיסלל לאנשים שמוגבלותם הדפה אותם עד כה לשולי החברה.¹⁰

יתרה מכך, מדברי הנביא הושע ניתן ללמוד כי כשהעולם מתוקן לחלוטין והאל מחדש את הברית, אישה תקרא לבעלה "אישי" ולא "בעלי". משמעות הדבר היא הסרת קללת השליטה הגברית (בראשית ג', 16) ושוויון מלא בין נשים לגברים (הושע ב, 18).¹¹ או אז ישרור שוויון מלא בעיני החוק, ועניים ועשירים יזכו למידה שווה של צדק. בכך יתאפיין העידן המשיחי.¹²

⁸ הנביא ירמיהו מתאר כיצד הופרו הלכות שנת השמיטה בשל התמרדות כנגד ויתור על העסקת עבדים לזמן בלתי מוגבל (ירמיהו ל"ד, 8-22). קשה להאמין שבעלי קרקע אמידים לא יתנגדו עוד יותר להחזרת נחלות.

⁹ ראו גם ישעיהו כ"ה, 11-12. בנושא מיגור הרעב ראו ישעיהו מ"ט, 8-10 ויחזקאל ל"ד, 23-24.

¹⁰ בנושא התגברות על מחלות ראו ישעיהו ל"ה (5-6).

¹¹ ראו גם ירמיהו ל"א, 21.

¹² בנושא מיגור תופעות דיכוי והשגת שוויון בפני החוק ראו ישעיהו י"א, 4.

הנביאים מתארים את העידן המשיחי כתקופה שבה תתממש "מלכות שדי". נבואתם נובעת מאמונה שהאנושות תדע את אלוהים רק במצב של היעדר אי-שוויון ואי-צדק.¹³ אז יתקדש העולם כולו ויהיה לעולם של חיים, כבוד ושוויון.¹⁴

¹³ איך ניתן, אם כן, להסביר תופעה של יהדות אורתודוקסית האוחזת בעמדות שמרניות שמתמקדות בהגנה על פולחנים מסוימים עד כדי הזנחה-כמעט של צדק חברתי? התשובה היא שזהו תוצר של ברית בין העדה החרדית למשטרים שמרניים (ואפילו ריאקציונריים) במאות ה-19 וה-20 במזרח אירופה, חיבור שנוצר משאיפה משותפת למנוע את התקדמות המודרנה. הנטיה לתמוך במפלגות ימין מובלטת על רקע משאת ליבה של האורתודוקסיה הישראלית לאחוז במונופול על דת שקופאת על השמרים, ובחיבוק החם שקיבל דונלד טראמפ מהאורתודוקסיה האמריקנית.
¹⁴ ישעיהו י"א (בעיקר פסוק 9).

